

Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích, vyd. Radomír TICHÝ – Ondřej ŠTULC, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2010 (= Živá archeologie, Supplementum 3)

248 s., ISBN 978-80-254-8896-6

Sborník z konference pořádané katedrou archeologie Univerzity v Hradci Králové prezentuje prozatím jen okrajově studované téma nálezů lidských kostrových pozůstatků uvnitř sídlišť. Nelze než přivítat záměr editorů, prozkoumat tento jev optikou dlouhého trvání a spojit příspěvky k tématu z doby pravěké i středověké. Pokryta je téměř celá epocha od neolitu po raný středověk, ovšem svazek si neklade nárok na úplnost. V některých obdobích a kulturách je alespoň prozatím nedostatek studovaných nálezů, i proto jsou možná zmiňovány jen okrajově. V kontextu zvoleného tématu ale udiví absence příspěvků ke knovízské a štítarské kultuře, kde je tento fenomén dlouhodobě znám. Nejvíce studii se týká neolitu, eneolitu a starší doby bronzové, v oddílu středověkém leží těžiště v intervalu 9.–10. století, což koresponduje s množstvím nálezů, které jsou z této doby zatím nejpočetnější. Z textů také plyne, že pro některé kultury a období představují kosterní nálezy na sídlištích zatím jediný či převládající pramen pro antropologická data (u kultur s obvyklým žárovým ritem), nebo vůbec nějaký archeologicky zachytitelný způsob zacházení s mrtvými (např. lengyelská kultura, věteřovská skupina, pilinská a kyjatická kultura, doba římská a období 2. poloviny 8. – 1. poloviny 9. století v Čechách). Příspěvky geograficky pokrývají území Čech, Moravy a Slovenska, přičemž ve studiích zpracovávajících pravěké období se na rozdíl od mediévistických příspěvků podstatně více objevuje komparace s dalšími regiony Evropy (což částečně vyplývá i z územního rozšíření pravěkých kultur, které nerespektovaly dnešní hranice).

Ve starším pravěku může být pohřbívání na sídlištích integrální součástí běžného pohřebního ritu. Jak připomíná Jan Turek, nálezy lidských kostí v okolí neolitických dlouhých domů by mohly naznačovat např. souvislost s uchováváním relikvií předků, které je známo z Anatólie a Předního východu. Turek dále nastiňuje zatím nepotvrzenou hypotézu, že po zániku obytné funkce neolitického domu mohlo dojít k proměně na „dům mrtvých“ s pohřby předků (zásypem z mělkých příkopů, archeologicky doložitelných kolem některých staveb). Pro mladší období

jsou nálezy lidských pozůstatků interpretovány spíše jako neobvyklá součást pohřebního ritu, respektive se o pohřbení často vůbec nejedná. V příspěvcích zaznívá velké množství různých interpretací a tento jev evidentně vyvolává stále spoustu otázek, které ani nemohou být jednoznačně zodpovězeny. Při čtení textů ovšem přímo vyčnívá, že nejpočetněji jsou v sídlištních kontextech nacházeny kostry dětí. V závislosti na nálezových okolnostech je tato skutečnost vysvětlována několika způsoby: děti do určitého věku ještě nebyly plnoprávnými členy komunity, pozůstali je chtěli mít z různých důvodů pochované blízko (nebo uvnitř) obydlí či šlo o stavební obětiny nebo pohozené (nechtěné) děti. Jak v příspěvcích z pravěkého, tak i středověkého období se objevují odkazy na válečné a tragické situace, zvláště v případech odhalení masových hrobů nebo koster v destrukcích domů či příkopů. Některé pravěké nálezy z jam na sídlištích jsou také vysvětlovány zinním ročním obdobím, kdy bylo praktičtější pohřbit zemřelého do již existující jámy než kopat hrob ve zmrzlé půdě. Na základě uložení koster, podoby hrobové jámy nebo hrobových přídavků většina autorů rozlišuje pietní (rituální) hroby na sídlištích od „pohřbů“ nepietních (často prosté pohození nebo zahrabání zemřelého). Miroslav Daňhel a Anna Pankovská naopak s možností takového rozlišování nálezů nesouhlasí.

Mezi středověkými nálezy ze sídlišť dominují kosterní pozůstatky dětí a mužů (ty ve většině interpretované v souvislosti s válečnou či tragickou událostí), chronologicky pak těžiště spadá do období 9.–10. století. O zatím nejstarším nálezu referují Nada Profantová a Michal Bureš: z obilnic na sídlišti v Praze-Liboci pocházejí dvě kostry velmi malých dětí (okolo 9 měsíců a do dvou měsíců věku), pomocí radiokarbové metody (po kalibraci) datované do intervalu 776–850 (903). Podle autorů byly děti do jámy nejspíše odhozeny, snad z důvodu, že tak malé dítě (zvláště to do dvou měsíců staré) ještě nebylo přijato do komunity, nebo z důvodů jiných – o odkládání (a zabíjení) nechtěných dětí mluví písemné prameny od starověku po novověk. Některé konkrétní novověké příklady uvádí ve svém jinak obecném příspěvku Josef Unger. Velmi přehledné popsaní problematiky přináší článek Kateřiny Tomkové, vystavený na její dřívější studii ve sborníku *Archeologie ve středních Čechách* (2003, s. 573–604) a doplněný o další lokality. Lidské pozůstatky na sídlištích rozlišuje na primárně uložené a sekundárně přemístěné (například ze zničeného pohřebiště), což má vliv na další interpretaci. Ukazuje se, že co do po-

četnosti nálezů primárně uložených následují po dětských kostrách jednoznačně pozůstatky mužů, ženské skelety nebo jejich pozůstatky jsou v Čechách zatím velmi vzácné. Mužské pozůstatky z českých sídlišť v naprosté většině dovolují interpretaci v souvislosti s válečnými nebo tragickými událostmi (konkrétně se těmito případy zabývá Michal Lutovský). Zhodnocení moravských nálezů, s důrazem na venkovské lokality, nabízí Šárka Krupičková. Akcentuje problematiku tzv. nestandardních pohřbů a mezi již zmiňovanou škálu možných interpretací tak přibývá i vyobcování ze společnosti a uplatňování trestů. Jak konkrétněji ukazuje příspěvek Bohuslava F. Klímy o nálezech z velkomoravského období z hradiště sv. Hypolita ve Znojmě, některé hroby na sídlišťích mohou být i velmi pietní, doprovázené námahou při úpravě hrobu (vysekáním do skály), pietním uložením těla, bohatou výbavou, dokonce byla zachycena i semena květin nade dnem hrobové jámy. Naopak k rekonstrukci tragické události láká nálezořová situace Hr. 415 na jihozápadním předhradí hradiště. Při požáru obytného stavení zde do jámy u domu spadlo dítě, které následně zavalilo trámy a kamení. Dětská kostra nalezená v poloze na břiše na dně jámy ještě svírala v rukou železný nůž, kterým se snad dítě prchající před požárem i útočníky chtělo bránit. Milan Hanuliak, přibližující obdobné lokality na Slovensku, zdůrazňuje převážně nepietní charakter dosavadních nálezů; proto také jeho interpretace směřuje k pohřbívání lidí vyloučených ze společnosti a porušovatelů norem. I na Slovensku dominují nálezy pozůstatků dětí a mužů, těžiště je geograficky na jihozápadě území, chronologicky pak v 9.–10. století.

Zasazení většiny mediévistických příspěvků do raně středověké epochy vzbuzuje úvahy o možnostech evidence tohoto jevu i v mladších obdobích středověku a v novověku. Jistě v této době již nejsou takové podmínky k dochování pohřbů na sídlišťích a k jejich případnému rozpoznání (vznik měst, časté přestavby, pevněji kodifikovaný pohřební úzus), ale existují písemné i archeologické prameny o ukládání některých zemřelých (zvláště dětí) do relikvií zaniklých sídlišť, hlavně k zaniklým kostelům. Od období pozdního středověku a raného novověku však archeologie stále více eviduje zvláště vyčleněná místa mimo města a vesnice, speciálně určená pro pohřbívání odsouzenců na smrt, sebevrahů, nepokřtěných a jinak sociálně vyloučených lidí, často v prostorech popravišť, mrchovišť nebo na jinak nepietních místech. To je jeden ze směrů, kterým by se mělo další bádání také ubírat.

PAVLÍNA MAŠKOVÁ

Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice. Sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24.–26. 4. 2006, edd. Petr DRESLER – Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, Masarykova univerzita, Brno 2009 (= *Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana, Supplementum 2*)

221 s., ISBN 978-80-210-4971-0

Brněnské setkání, na němž zaznělo celkem 34 referátů (z toho se 19 dočkalo zveřejnění v anotovaném sborníku), bylo již v pořadí druhou konferencí věnovanou nejnovějším výsledkům na poli archeologického výzkumu raně středověkého období. Poprvé se tak stalo v roce 2004 na půdě Západočeského muzea v Plzni. Cílem obou setkání bylo založit tradici pravidelných konferencí, na další pokračování nicméně zatím nedošlo.

Mezi publikovanými příspěvky najdeme předběžná sdělení o výsledcích terénních výzkumů (Petr Dresler, *Výzkum destrukce opevnění Pohanska u Břeclavi v roce 2005*; Tomáš Mořkovský, *Šestá etapa školního archeologického výzkumu slovanského pohřebiště v Divákách*; Naďa Profantová, *Raně středověké pohřebiště Klecany I – přínos výzkumu v roce 2005*; Marek Kalábek, *Hradištní lokality objevené na trase dálničního obchvatu Olomouce (1999–2005)*; Filip Velímský, *Archeologické výzkumy s raně středověkou komponentou v okr. Kutná Hora v letech 2004–2006*; Dana Zapletalová, *Starobrněnské pravobřeží Svatky v raném středověku*). Přestože bývá bohužel obvyklé, že se předběžné sdělení stane na delší dobu jedinou publikovanou zprávou, můžeme díky časovému odstupu od vydání konferenčního sborníku konstatovat dvě vzácné výjimky (pohřebiště v Klecanech a opevnění Břeclavi-Pohanska), kterým se dostalo monografického zpracování. S ohledem na mladší publikace je do značné míry překonán i příspěvek Petra Dreslera a Jiřího Macháčka (*Břeclav-Pohansko: stav zpracování výzkumu předhradí*), který však neztrácí na významu především z pohledu metodiky zpracování a zpřístupňování dlouholetého systematického výzkumu.

Pro další skupinu referátů je charakteristická analýza archeologických pramenů ve spolupráci s přírodovědnými obory. Gabriela Dreslerová (*Osel v době hradištní*) mapuje pravěké a raně středověké nálezy kostí osla i jeho kříženců a předkládá je jako jeden z méně obvyklých